

RENATA KNAP*

Uniwersytet Szczeciński

KRAJE ROZWIJAJĄCE SIĘ W ŚWIATOWEJ GOSPODARCE RYBNEJ

Streszczenie

Celem opracowania jest określenie tendencji i uwarunkowań zmiany roli krajów rozwijających się w światowej gospodarce rybnej w okresie powojennym. W artykule przedstawiono kształtowanie się udziału krajów rozwijających się w światowej produkcji, konsumpcji i międzynarodowych obrotach artykułami rybnymi oraz ocenę międzynarodowej konkurencyjności krajów rozwijających się w sektorze rybnym na podstawie analizy mierników ich międzynarodowej pozycji konkurencyjnej w badanej dziedzinie gospodarki. Wyniki analizy przedstawiono w czterech punktach, a ich syntetyczną wersję zawarto w podsumowaniu.

Słowa kluczowe: światowa gospodarka rybna, kraje rozwijające się, międzynarodowa konkurencyjność

Wprowadzenie

Celem opracowania jest określenie tendencji i uwarunkowań zmiany roli krajów rozwijających się w światowej gospodarce rybnej w okresie powojennym. W artykule przedstawiono kształtowanie się udziału krajów rozwijających się w światowej produkcji, konsumpcji i międzynarodowych obrotach artykułami rybnymi oraz ocenę międzynarodowej konkurencyjności krajów rozwijają-

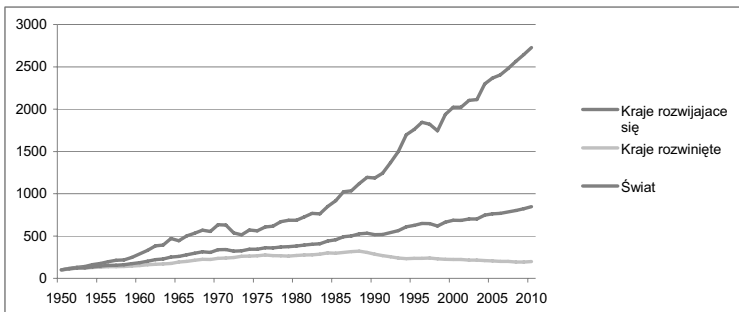
* Adres e-mail: renataknap@wneiz.pl.

cych się w sektorze rybnym na podstawie analizy mierników ich międzynarodowej pozycji konkurencyjnej w badanej dziedzinie gospodarki.

1. Kraje rozwijające się w produkcji światowego rybołówstwa

Jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk w światowej gospodarce rybnej w okresie powojennym była bardzo wysoka dynamika produkcji rybołówstwa krajów rozwijających się, znacznie przewyższająca tempo wzrostu dostaw ryb i innych organizmów wodnych krajów rozwiniętych gospodarczo, które od początku lat 90. XX wieku cechowała nawet tendencja spadkowa (rys. 1).

Rysunek 1. Dynamika produkcji światowego rybołówstwa według regionów ekonomicznych (1950 = 100; %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *FishStatJ: Universal Software for Fishery Statistical Time Series*, FAO 2011, <<http://www.fao.org/fishery/statistics/software/fishstatj/en>> (wrzesień 2012).

W efekcie systematycznie zwiększał się udział krajów rozwijających się w produkcji światowego rybołówstwa. W 1950 roku na kraje te przypadało 25,6% globalnej produkcji, w 1985 roku produkcja krajów rozwijających się po raz pierwszy przewyższyła wielkość dostaw krajów rozwiniętych gospodarczo, a w 2010 roku z krajów rozwijających się pochodziło aż 82,6% całkowitej produkcji (tab. 1).

Tabela 1. Produkcja światowego rybołówstwa według regionów ekonomicznych*
 (mln t; %)

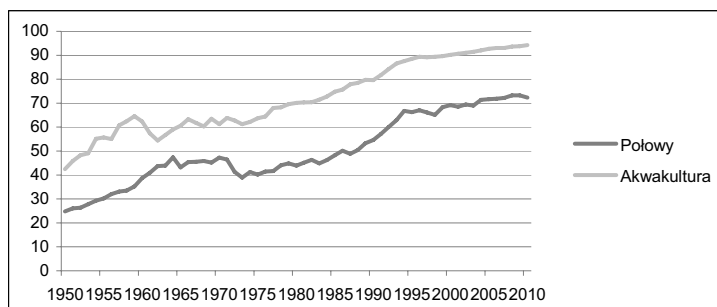
Lata	Kraje rozwijające się		Kraje rozwinięte		Świat	
	mln t	%	mln t	%	mln t	%
1950	5,1	25,6	14,8	74,4	19,9	100,0
1955	9,0	31,3	19,8	68,8	28,8	100,0
1960	14,7	39,9	22,1	60,1	36,8	100,0
1965	22,6	44,1	28,7	55,9	51,3	100,0
1970	32,4	48,1	34,8	51,6	67,4	100,0
1975	28,6	42,0	39,4	57,8	68,2	100,0
1980	35,0	46,3	40,2	53,2	75,6	100,0
1985	46,8	51,6	43,9	48,4	90,7	100,0
1990	60,4	58,8	42,4	41,2	102,8	100,0
1995	89,7	71,8	34,9	27,9	124,9	100,0
2000	103,1	75,6	33,1	24,2	136,5	100,0
2005	120,6	79,6	30,5	20,1	151,4	100,0
2010	139,1	82,6	29,3	17,4	168,4	100,0

* Suma wartości zawartych w kolumnach 2 i 4 nie zawsze równa się wartości w kolumnie 6, a także suma wartości ujętych w kolumnach 3 i 5 nie zawsze równa się 100 z powodu występowania w niektórych latach produkcji niezidentyfikowanej co do regionu pochodzenia oraz ze względu na zaokrąglenia.

Źródło: jak pod wykresem 1.

Osiągnięcie przez kraje rozwijające się dominującej pozycji w produkcji światowego rybołówstwa dotyczyło zarówno produkcji pochodzącej z połowów, jak i z hodowli (akwakultury). W latach 1950–2010 udział tej grupy krajów w globalnych połowach wzrósł z 24,8% do 72,3%, natomiast w akwakulturze – z 42,5% aż do 94,2% (rys. 2).

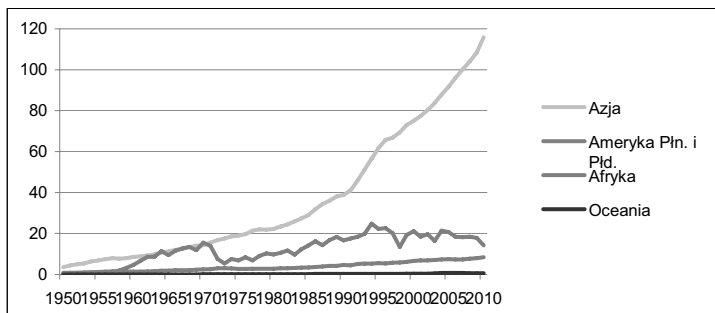
Rysunek 2. Udział krajów rozwijających się w światowych połowach i akwakulturze w latach 1950–2010 (%)

Źródło: jak pod rys. 1.

W całym analizowanym okresie (z wyjątkiem czterech lat) największe znaczenie w produkcji krajów rozwijających się miały kraje azjatyckie. Od połowy lat 50. XX wieku na drugim miejscu pod względem wielkości produkcji plasowały się kraje Ameryki Południowej i Północnej (z wyjątkiem lat: 1964, 1967–1968 i 1970, w których zajmowały one pierwszą pozycję). Trzecie miejsce należało do krajów rozwijających się kontynentu afrykańskiego, ostatnie zaś – do krajów Oceanii. Cechą charakterystyczną struktury geograficznej produkcji krajów rozwijających się była rosnąca w szybkim tempie, szczególnie od połowy lat 80. ubiegłego wieku, dysproporcja między wielkością produkcji Azji a produkcją wszystkich pozostałych kontynentów (rys. 3). W 2010 roku na kraje rozwijające się Azji przypadało aż 83,3% produkcji całkowitej omawianej grupy krajów, kraje obu Ameryk dostarczały 10,2% produkcji grupy, a kraje Afryki i Oceanii – odpowiednio 6,1% i zaledwie 0,4%¹.

Rysunek 3. Produkcja rybołówstwa krajów rozwijających się według kontynentów w latach 1950–2010 (mln t)

Źródło: jak pod rys. 1.

Najważniejszym czynnikiem rozwoju rybołówstwa krajów rozwijających się, wpływającym na swoistą „zamianę ról” między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się w światowej produkcji ryb i innych organizmów wodnych była zmiana regulacji międzynarodowego prawa morza. Uznanie prawa państw nadbrzeżnych do ustanawiania 200-milowych wyłącznych stref ekonomicznych i powszechne wprowadzenie stref w drugiej połowie lat 70. XX wieku spowodowało bowiem zmiany możliwości produkcyjnych krajów rozwijających się i krajów rozwiniętych gospodarczo.

¹ Obliczenia własne na podstawie: *FishStatJ: Universal Software for Fishery Statistical Time Series*, FAO 2011, <<http://www.fao.org/fishery/statistics/software/fishstatj/en>> (wrzesień 2012).

Uzyskanie prawa wyłączności połowów zasobów w rejonach nadbrzeżnych i eliminacja konkurencji flot dalekomorskich w ich eksploatacji stały się przesłanką rozwoju rybołówstwa w krajach słabiej rozwiniętych i zwiększenia ich roli w światowych połowach. Ustanowienie wyłącznych stref ekonomicznych przez państwa nadbrzeżne było z kolei przyczyną spadku produkcji wielu krajów rozwiniętych, w których połowy dalekomorskie stanowiły bardzo duży odsetek produkcji całkowitej rybołówstwa, a które nie miały możliwości zrównoważenia utraty dostępu do łowisk dalekich zwiększeniem połowów morskich we własnych strefach ekonomicznych, produkcji akwakultury czy połowów śródlądowych².

Do czynników wpływających na wzrost roli krajów rozwijających się należy zaliczyć także zróżnicowanie polityki ochrony zasobów między omawianymi grupami krajów w ich wyłącznych strefach ekonomicznych. Według prezentowanych w literaturze analiz, polityka ta była bowiem na ogół bardziej restrykcyjna w krajach wysoko rozwiniętych niż rozwijających się, powodując tym samym zmniejszenie możliwości produkcyjnych rybołówstwa krajów rozwiniętych (np. przez wprowadzanie okresowych zakazów połowów, ograniczeń wielkości połowów itd.)³.

Polityka zarządzania zasobami w krajach rozwijających się oddziaływała też na wzrost produkcji rybołówstwa tych krajów przez kształtowanie warunków napływu kapitału zagranicznego, wspomagającego rozwój gospodarek rybnych wielu z nich. Kraje rozwijające się udostępniały na przykład własne zasoby obcym flotom rybackim w zamian za opłaty licencyjne przeznaczane na rozwój własnego rybołówstwa czy też za dokonanie bezpośrednich inwestycji w sektorze rybackim tych państw.

Ważnym czynnikiem wzrostu udziału krajów rozwijających się w globalnej produkcji rybołówstwa był też, szczególnie w drugiej połowie analizowanego okresu, rozwój akwakultury w tej grupie krajów. Ograniczone możliwości dalszego zwiększania połowów morskich i śródlądowych (ze względu na osiągnięcie, a nawet przekroczenie granicy produktywności wielu zasobów) w wa-

² Szerzej na temat wpływu nowych regulacji prawa morza na możliwości produkcyjne rybołówstwa poszczególnych krajów w: R. Knap, *Światowy handel rybami i produktami rybnymi. Teoretyczne przesłanki i realne uwarunkowania rozwoju w świetle teorii handlu międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 154–182.

³ Por. G. Spain, *Charting a Path Through an Uncertain Future: Lesson from Our History*, w: *Microbehavior and Macroresults: Proceeding of Tenth Biennial Conference of the International Institute of Fisheries Economics and Trade*, Corvallis, Oregon, 10–14 lipca 2000, s. 1–2.

runkach rosnącego zapotrzebowania na żywność z ryb spowodowały wzrost światowego zainteresowania hodowlą zwierząt wodnych jako sposobem na przezwycięzenie bariery zasobów w gospodarce rybnej. Dominująca pozycja krajów rozwijających się w produkcji akwakultury wynikała z korzystniejszych warunków do rozwoju hodowli w tej grupie krajów niż w krajach rozwiniętych gospodarczo (wolne obszary lądowe, odpowiednio rozwinięta linia brzegowa, klimat itd.).

2. Konsumpcja ryb i produktów rybnych krajów rozwijających się

W okresie powojennym w krajach rozwijających się rozwojowi produkcji rybołówstwa towarzyszył również bardzo dynamiczny wzrost spożycia żywności pochodzenia wodnego (tab. 2).

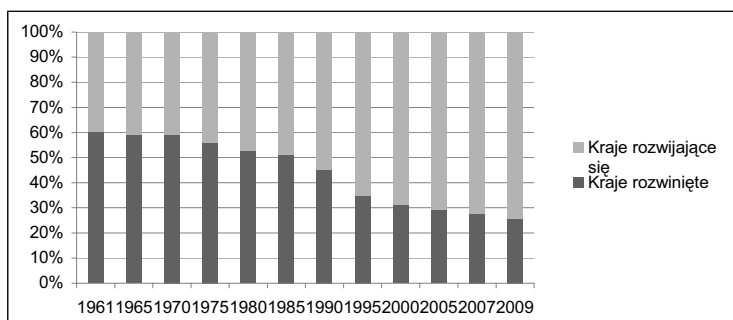
Tabela 2. Wielkość i dynamika światowej konsumpcji żywności pochodzenia wodnego według regionów ekonomicznych w latach 1961–2009

Lata	Kraje rozwijające się		Kraje rozwinięte		Świat	
	konsumpcja (mln t)	1961=100 (%)	konsumpcja (mln t)	1961=100 (%)	konsumpcja (mln t)	1961=100 (%)
1961	11,0	100,0	16,8	100,0	27,8	100,0
1965	13,6	123,6	19,7	117,3	33,3	119,8
1970	16,5	150,0	23,7	141,1	40,2	144,6
1975	21,0	190,9	26,5	157,7	47,5	170,9
1980	24,0	218,2	27,0	160,7	51,0	183,5
1985	29,9	272,7	31,2	185,7	61,1	219,8
1990	39,3	357,3	32,4	192,9	71,7	257,9
1995	55,9	508,2	29,9	178,0	85,8	308,6
2000	66,1	600,9	30,4	181,0	96,5	347,1
2005	78,3	711,8	32,1	191,1	110,4	397,1
2007	86,3	784,5	32,9	195,8	119,3	429,1
2009	93,2	847,3	32,1	191,1	125,3	450,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Laurenti, *1961–2007 Fish And Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook. Fishery and Aquaculture Statistic 2008*, FAO, Rzym 2010, (CD-ROM); *Fish and Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook of Fishery and Aquaculture Statistics 2010*, FAO, Rzym 2012, s. 65–69.

Udział krajów rozwijających się w globalnym spożyciu zwiększył się z 39,6% w 1961 roku do 50,5% w 1986 roku i aż 74,4% w 2009 roku (rys. 4).

Rysunek 4. Struktura światowej konsumpcji żywności pochodzenia wodnego według regionów ekonomicznych w latach 1961–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 2.

Konsumpcja ryb i produktów rybnych *per capita* także wykazywała silną tendencję rosnącą, ale do końca analizowanego okresu pozostawała na niższym poziomie niż w krajach rozwiniętych gospodarczo. Dysproporcja wielkości spożycia na jednego mieszkańca między „bogatymi” a „biednymi” krajami świata uległa jednak znacznemu zmniejszeniu. W 1961 roku wskaźnik ten był ponad trzykrotnie wyższy dla krajów rozwiniętych niż dla rozwijających się, natomiast w 2009 roku przewaga wynosiła już tylko 27% (tab. 3).

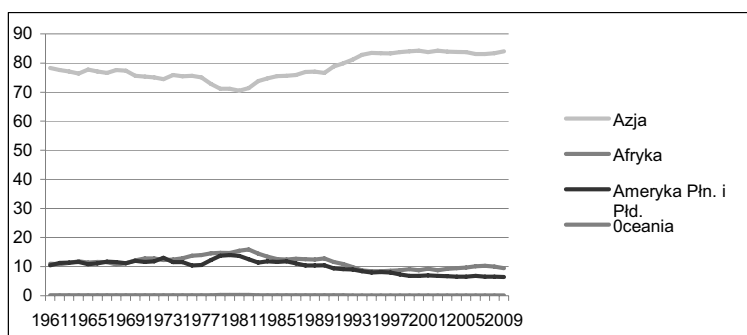
 Tabela 3. Wielkość i dynamika spożycia *per capita* ryb i produktów rybnych krajów rozwijających się, rozwiniętych i świata ogółem w latach 1961–2009

Lata	Kraje rozwijające się		Kraje rozwinięte		Świat	
	spożycie <i>per capita</i> (kg)	1961=100 (%)	spożycie <i>per capita</i> (kg)	1961=100 (%)	spożycie <i>per capita</i> (kg)	1961=100 (%)
1961	5,2	100,0	17,2	100,0	9,0	100,0
1965	5,9	113,5	19,2	111,6	10,0	111,1
1970	6,3	121,2	20,2	117,4	10,9	121,1
1975	7,1	136,5	23,6	137,2	11,6	128,9
1980	7,3	140,4	23,1	134,3	11,5	127,8
1985	8,1	155,8	25,7	149,4	12,6	140,0
1990	9,7	186,5	25,9	150,6	13,5	150,0
1995	12,6	242,3	23,3	135,5	15,0	166,7
2000	13,7	263,5	23,2	134,9	15,8	175,6
2005	15,2	292,3	24,0	139,5	17,0	188,9
2007	16,3	313,5	24,4	141,9	17,9	198,9
2009	17,1	328,8	23,5	136,6	18,4	204,4

Źródło: jak pod tab. 2.

W całym analizowanym okresie aż 70–84% całkowitej podaży żywnościowych artykułów rybnych w krajach rozwijających się absorbowały kraje Azji. Drugie miejsce z udziałem w granicach 8,4–15,9% zajmowały kraje kontynentu afrykańskiego, na nieco niższym poziomie, wynoszącym 6,4–13,8%, kształtował się odsetek krajów obu Ameryk, zaś na region Oceanii przypadają zaledwie 0,1–0,3% ilości żywności pochodzenia wodnego, konsumowanej w krajach rozwijających się (rys. 5).

Rysunek 5. Struktura konsumpcji żywności pochodzenia wodnego krajów rozwijających się według kontynentów w latach 1961–2009 (%)

Źródło: jak pod tab. 2.

Pomimo najniższej absolutnej wielkości konsumpcji rozwijające się kraje Oceanii wykazywały najwyższe średnioroczne spożycie *per capita*, drugie miejsce zajmowały kraje Azji (w 2009 roku odpowiednio – 22,3 kg i 19,7 kg), a w Ameryce i Afryce wskaźnik ten był o ponad połowę niższy (9,9 kg i 9,3 kg w 2009 roku). W każdym z wymienionych rejonów geograficznych występowało jednak ogromne zróżnicowanie spożycia *per capita* między poszczególnymi krajami, a w całej grupie krajów rozwijających się rozpiętość wielkości rocznego spożycia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w układzie poszczególnych krajów wynosiła od poniżej 1 kg do 200 kg⁴.

⁴ Por. G. Laurenti, *1961–2007 Fish and Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook. Fishery and Aquaculture Statistics 2008*, FAO, Rzym 2010, (CD-ROM); *Fish and Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook of Fishery and Aquaculture Statistics 2010*, FAO, Rzym 2012.

Na wzrost konsumpcji artykułów rybnych w krajach rozwijających się oddziaływały łącznie wzrost liczby ludności oraz spożycia *per capita* w tych krajach, w badanym okresie znacznie przewyższające dynamikę populacji i spożycia na jednego mieszkańca w krajach rozwiniętych. Na skutek tej sytuacji udział państw rozwijających się w całkowitej światowej konsumpcji ryb i produktów rybnych systematycznie się zwiększał (rys. 4)⁵.

Do najważniejszych czynników wzrostu spożycia *per capita* ryb i produktów rybnych w krajach rozwijających się należy zaliczyć wzrost zamożności konsumentów związany z wysokim tempem wzrostu gospodarczego (w badanym okresie przewyższającym około dwu- lub trzykrotnie tempo wzrostu GDP w krajach rozwiniętych gospodarczo⁶) oraz towarzyszący wzrostowi i rozwojowi gospodarczemu postęp w zakresie dystrybucji ryb i przetworów rybnych (rozwój zamrażalnictwa i łańcucha chłodniczego na lądzie, postęp w dziedzinie transportu i logistyki, zmiany w organizacji handlu)⁷. Czynnikiem sprzyjającym wzrostowi indywidualnego spożycia artykułów rybnych w krajach rozwijających się był także dynamiczny rozwój urbanizacji, ponieważ w badanym okresie wielkość spożycia w dużych miastach kształtowała się na znacznie wyższym poziomie niż na obszarach wiejskich. Do wzrostu konsumpcji *per capita* przyczyniał się również wzrost produkcji rybołówstwa tych państw, zwiększający dostępność produktów rybnych na ich rynkach wewnętrznych (w szczególności akwakultury, z której pochodziły tańsze gatunki przeznaczone głównie na rynek krajowy)⁸.

⁵ W latach 1950–1965 tempo wzrostu ludności w krajach rozwijających się było około dwukrotnie wyższe niż w krajach rozwiniętych, natomiast w następnych dekadach – około trzykrotnie. Por. *UNCTADStat*, UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> (lipiec 2012).

⁶ Ibidem.

⁷ Por. R. Wiefels, *Consumer Requirements for Supply from Sustainable Resources*, w: *Report of the Expert Consultation on International Fish Trade*, Rio de Janeiro, Brazylia, 3–5 grudnia 2003, FAO Fisheries Report nr 744, FAO, Rzym 2004, s. 45.

⁸ Por. *The State of World Fisheries and Aquaculture 2012*, FAO, Rzym 2012, s. 87.

3. Pozycja krajów rozwijających się w światowym handlu rybami i produktami rybnymi

W przypadku krajów rozwijających się wysokim tempem wzrostu charakteryzowały się również obroty z zagranicą artykułami rybnymi. W latach 1961–2009 wolumen eksportu ryb i produktów rybnych wzrósł z 1,4 mln t do 17,3 mln t, czyli ponad 12-krotnie. W 2009 roku wartość eksportu wyniosła 48,9 mld USD, czyli w tym samym okresie zwiększyła się aż ponad 160-krotnie (tab. 4).

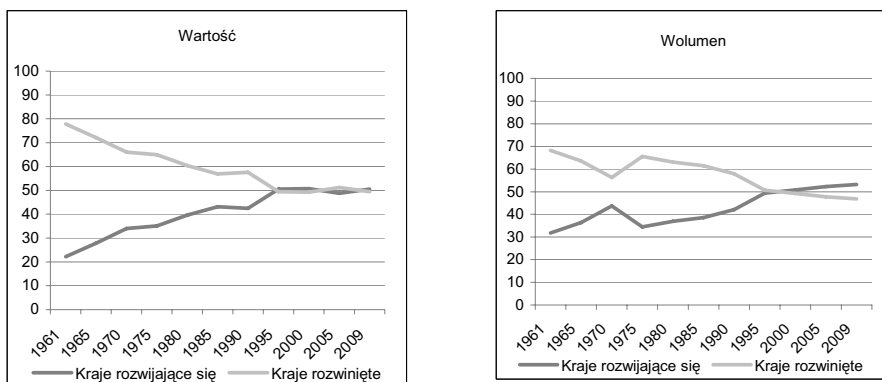
Tabela 4. Wolumen i wartość eksportu ryb i produktów rybnych krajów rozwijających się w latach 1961–2009

Lata	Wolumen		Wartość	
	mln t	1961=100 (%)	mld USD	1961=100 (%)
1961	1,4	100,0	0,3	100,0
1965	2,3	164,3	0,6	200,0
1970	3,3	235,7	1,0	333,3
1975	2,6	185,7	2,2	733,3
1980	3,8	271,4	6,1	2033,3
1985	5,3	378,6	7,4	2466,7
1990	7,2	514,3	15,0	5000,0
1995	11,1	792,9	26,4	8800,0
2000	13,4	957,1	28,3	9433,3
2005	16,2	1157,1	38,6	12866,7
2009	17,3	1235,7	48,9	16300,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *FishStatJ: Universal*; *FAOSTAT, FAO Statistical Database*, FAO, Rzym, <http://faostat.fao.org/>, lipiec 2012.

W 1961 roku na kraje rozwijające się przypadało 22,2% wartości i 31,7% wolumenu globalnego eksportu, w 1995 roku wartość eksportu krajów rozwijających się po raz pierwszy przewyższyła wartość wywozu krajów rozwiniętych, a w 2000 roku przełamana została przewaga państw rozwiniętych gospodarczo w wolumenie globalnego eksportu. W 2009 roku na grupę krajów rozwijających się przypadało 50,5% światowego eksportu w ujęciu wartościowym oraz 53,2% w ujęciu ilościowym (rys. 6).

Rysunek 6. Struktura światowego eksportu ryb i produktów rybnych według regionów ekonomicznych w latach 1961–2009 (%)

Źródło: jak pod tab. 4.

Wysokie tempo wzrostu dotyczyło również importu artykułów rybnych krajów rozwijających się. Wolumen zakupów zwiększył się 20-krotnie – z 0,7 mln t w 1961 roku do 14 mln t w 2009 roku, wartość przywozu zaś – odpowiednio z 0,2 mld USD do 23,6 mld USD, czyli blisko 120-krotnie (tab. 5).

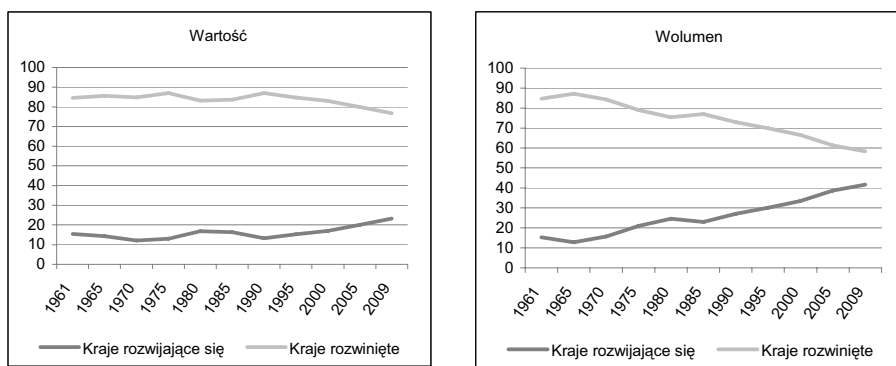
Tabela 5. Wolumen i wartość importu ryb i produktów rybnych krajów rozwijających się w latach 1961–2009

Lata	Wolumen		Wartość	
	mln t	1961=100 (%)	mld USD	1961=100 (%)
1961	0,7	100,0	0,2	100
1965	0,8	114,3	0,3	150
1970	1,1	157,1	0,4	200
1975	1,6	228,6	0,9	450
1980	2,4	342,9	2,8	1400
1985	3,0	428,6	3,2	1600
1990	4,7	671,4	5,3	2650
1995	6,7	957,1	8,7	4350
2000	8,8	1257,1	10,4	5200
2005	12,4	1771,4	16,7	8350
2009	14,0	2000,0	23,6	11800

Źródło: jak pod tab. 4.

Udział krajów rozwijających się w światowym imporcie wzrósł z 15,4% w 1961 roku do 23,3% w 2009 roku w ujęciu wartościowym i odpowiednio z 15,3% do 41,6% w ujęciu ilościowym. W całym analizowanym okresie był więc znacznie niższy niż w światowym eksporcie artykułów rybnych i niższy niż odsetek krajów rozwiniętych, choć dominacja tych ostatnich w globalnym przywozie uległa wyraźnemu zmniejszeniu, szczególnie w wolumenie importu (rys. 7).

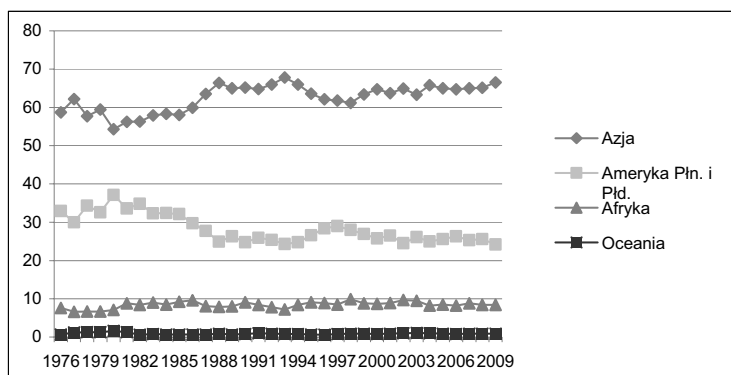
Rysunek 7. Struktura światowego importu ryb i produktów rybnych według regionów ekonomicznych w latach 1961–2009 (%)

Źródło: jak pod tab. 4.

Największą rolę w eksporcie produktów rybnych krajów rozwijających się odgrywały kraje azjatyckie. W latach 1976–2009 na kraje rozwijające się Azji przypadało 54,3–67,8% eksportu omawianej grupy krajów. Drugie miejsce w eksporcie zajmowały kraje obu Ameryk, jednak ich udział w wywozie charakteryzowała tendencja spadkowa (obniżka z 32,9% w 1976 roku do 24,2% w 2009 roku). Na trzeciej pozycji plasowały się kraje Afryki z dość stabilnym udziałem, wahającym się w granicach 6,6–9,9%. Udział krajów Oceanii kształtował się na najniższym poziomie wynoszącym 0,6–1,6% (rys. 8).

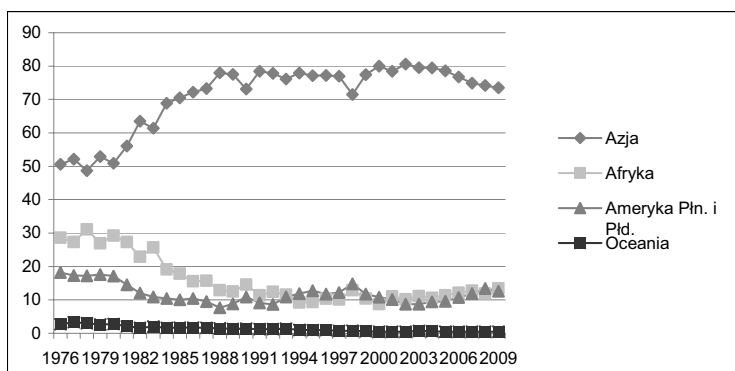
Rysunek 8. Struktura eksportu krajów rozwijających się według rejonów geograficznych w latach 1976–2009 (ujęcie wartościowe; %)

Źródło: jak pod tab. 4.

Podobnie jak w eksporcie, tak i w imporcie krajów rozwijających się dominującą pozycję zajmowały kraje Azji, na które w 2009 roku przypadało aż 73,5% wartości przywozu krajów rozwijających się. W latach 1976–2009 udziały krajów Afryki, obu Ameryk i Oceanii charakteryzowały się tendencją spadkową i na koniec badanego okresu wynosiły odpowiednio 13,4%, 12,6% i zaledwie 0,5% (rys. 9).

Rysunek 9. Struktura importu krajów rozwijających się według rejonów geograficznych w latach 1976–2009 (ujęcie wartościowe; %)

Źródło: jak pod tab. 4.

Wzrost znaczenia krajów rozwijających się w światowym handlu rybami i produktami rybnymi wynikał przede wszystkim z ukazanych wcześniej zmian uwarunkowań podażowych rozwoju wymiany. Zwiększenie możliwości produkcyjnych rybołówstwa krajów rozwijających się w warunkach rosnącego popytu importowego krajów rozwiniętych gospodarczo, których możliwości produkcyjne uległy ograniczeniu, było główną przesłanką wzrostu udziału krajów rozwijających się w światowym eksporcie. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi eksportu krajów rozwijających się była postępująca liberalizacja międzynarodowych obrotów produktami rybnymi, w szczególności wysoki stopień redukcji ceł i znoszenie tradycyjnych barier nietaryfowych na ryby i produkty rybne w krajach wysoko rozwiniętych⁹. Przyczyną wzrostu udziału krajów rozwijających się w światowym imporcie była głównie rosnąca konsumpcja ryb i produktów rybnych w tych krajach, a także rozwój handlu wewnątrzgałęziowego. Rola krajów rozwijających się w imporcie artykułów rybnych była jednak znacznie mniejsza niż ich znaczenie w eksporcie tych produktów, a także znacznie niższa niż krajów rozwiniętych w całym analizowanym okresie. Decydował o tym wzrost możliwości produkcyjnych krajów rozwijających się, zapewniający pokrycie zwiększającego się w szybkim tempie popytu.

4. Międzynarodowa konkurencyjność krajów rozwijających się w sektorze rybnym

Wzrost udziału krajów rozwijających się w światowym handlu rybami i produktami rybnymi świadczy o wzroście poziomu międzynarodowej konkurencyjności tej grupy krajów w sektorze rybnym. Udziały w handlu międzynarodowym należą bowiem do podstawowych mierników międzynarodowej pozycji konkurencyjnej gospodarek (tzw. konkurencyjności wynikowej), do których zalicza się także salda obrotów towarowych, wskaźniki średnich cen w handlu światowym (ang. *unit value*), wskaźniki *terms of trade*, wskaźniki specjalizacji eksportowej oraz wskaźniki ujawnionej przewagi względnej¹⁰. W celu dokładniejszej oceny zmian międzynarodowej konkurencyjności gospo-

⁹ Szerzej na temat ewolucji polityki handlowej w międzynarodowych obrotach rybami i produktami rybnymi w okresie powojennym w: R. Knap, *Światowy handel rybami...*, s. 320–342.

¹⁰ Szerzej na temat międzynarodowej konkurencyjności i jej mierników w: J. Misala, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej*, PWE, Warszawa 2011.

darki rybnej krajów rozwijających się w badanym okresie, obliczono wartości tych mierników w handlu rybnym omawianej grupy krajów (tab. 6).

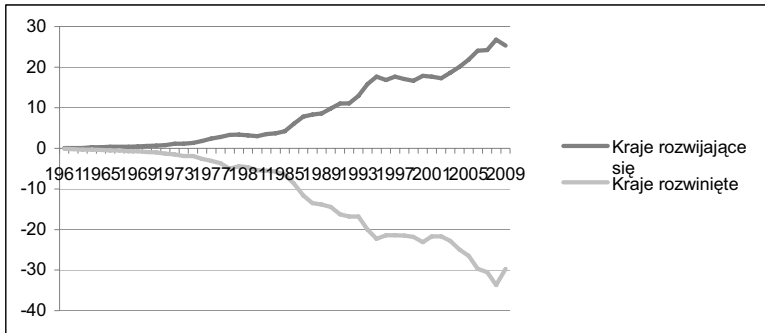
Tabela 6. Wartość mierników międzynarodowej pozycji konkurencyjnej gospodarki rybnej krajów rozwijających się w latach 1961–2009

Lata	Saldo obrotów (mln USD)	Unit value w eksporcie (USD/t)	Unit value w imporcie (USD/t)	Terms of trade (1961 = 100, %)	TC_i (%)	RCA_i (%)
1961	50,0	198,7	338,0	100,0	121,9	96,1
1965	295,9	241,3	336,9	121,8	214,1	128,7
1970	609,7	309,3	362,7	145,1	247,2	178,9
1975	1297,9	841,8	570,9	250,8	242,6	138,2
1980	3357,5	1600,0	1145,9	237,5	220,4	134,2
1985	4171,7	1381,1	1055,5	222,6	229,8	169,7
1990	9767,9	2097,2	1113,9	320,3	285,9	175,6
1995	17660,4	2382,2	1304,9	310,5	302,1	182,3
2000	17907,8	2118,3	1176,5	306,3	272,1	158,9
2005	21865,5	2378,3	1352,3	299,2	230,9	134,8
2009	25287,4	2821,5	1681,4	285,4	207,2	126,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: FAOSTAT, *FAO Statistical...*; *FishStatJ: Universal Software...*; UNCTADStat...

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6, kształtowanie się w latach 1961–2009 salda obrotów rybami i produktami rybnymi krajów rozwijających się potwierdza wzrost międzynarodowej konkurencyjności sektora rybnego tej grupy krajów. Dodatni bilans obrotów wykazywał bowiem bardzo silną tendencję rosnącą (szczególnie od połowy lat 70. XX wieku), zwiększając się w analizowanym okresie z około 50 mln USD do ponad 25 mld USD, czyli aż ponad 500-krotnie (tab. 6 i rys. 10). Dla porównania bilans obrotów artykułami rybnymi krajów rozwiniętych gospodarczo charakteryzowała w tym samym okresie odwrotna tendencja, a mianowicie rosnący w szybkim tempie deficyt, który w 2009 roku osiągnął poziom minus 29,7 mld USD (rys. 10).

Rysunek 10. Saldo obrotów rybami i produktami rybnymi krajów rozwijających się i rozwiniętych w latach 1961–2009 (mld USD)

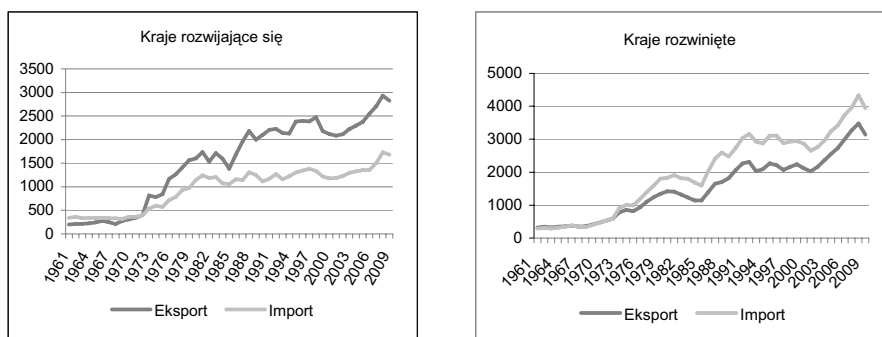
Źródło: opracowanie własne na podstawie: FAOSTAT, *FAO Statistical...*; FishStatJ...

Wyniki analizy zmian cen w handlu rybami i produktami rybnymi również wskazują na poprawę międzynarodowej pozycji konkurencyjnej krajów rozwijających się w światowej gospodarce rybnej. W pierwszej dekadzie badanego okresu *unit value* w eksporcie krajów rozwijających się kształtowały się na znacznie niższym poziomie niż *unit value* w imporcie, jednak w pierwszej połowie lat 70. ubiegłego wieku relacja ta uległa odwróceniu i w następnych latach różnica między poziomem średnich cen uzyskiwanych w eksporcie a poziomem średnich cen płaconych w imporcie znacznie wzrosła. W 2009 roku eksportowe *unit value* przewyższało *unit value* w imporcie ryb i produktów rybnych o ponad 1140 USD, czyli aż o 67,8%, podczas gdy w 1961 roku były od nich niższe (o ponad 139 USD – tab. 6).

W latach 1961–1974 średnie ceny w eksporcie rybnym krajów rozwijających się były niższe niż ceny w eksporcie krajów rozwiniętych. W okresie 1975–1999 kraje rozwijające się uzyskiwały wyższe ceny w eksporcie rybnym niż kraje rozwinięte, a od 2000 roku *unit value* w eksporcie państw rozwiniętych ponownie przewyższało ceny w eksporcie grupy krajów rozwijających się. *Unit value* w imporcie krajów rozwijających się kształtowało się natomiast na niższym poziomie niż ceny w imporcie krajów rozwiniętych, jedynie z wyjątkiem czterech lat na początku badanego okresu (rys. 11). Na podstawie porównania kształtowania się relacji cen eksportowych i importowych w krajach rozwijających się i rozwiniętych można stwierdzić, że podczas gdy kraje rozwijające się zyskały przewagę konkurencyjną w sektorze rybnym w badanym okresie, kraje rozwinięte gospodarczo tę przewagę utraciły. Świadczą o tym od-

wrotne niż w krajach rozwijających się kierunki zmian relacji cen eksportowych i importowych w handlu rybnym krajów rozwiniętych (w latach 60. ubiegłego wieku wyższe ceny w eksporcie niż w imporcie, ale od 1970 roku powiększająca się różnica między *unit value* w eksporcie a *unit value* w imporcie, na niekorzyść cen eksportowych – rys. 11).

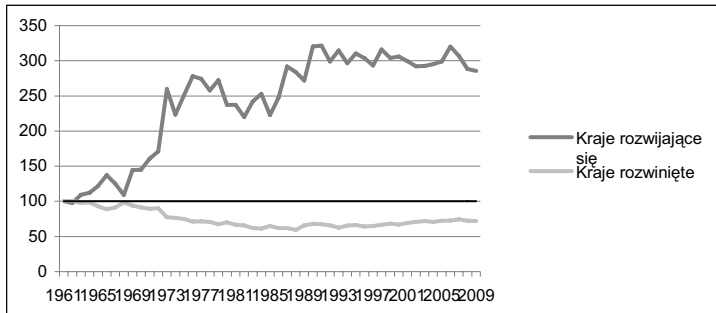
Rysunek 11. Ceny w handlu produktami rybnymi krajów rozwiniętych i rozwijających się w latach 1961–2008 (*unit value* w ujęciu nominalnym, USD/t)

Źródło: jak pod rys. 10.

Powyższy wniosek potwierdzają wyniki analizy kształtowania się relacji zmian cen w eksporcie do zmian cen w imporcie ryb i produktów rybnych obu grup krajów, czyli wskaźnika *terms of trade*. Wartość wskaźnika *terms of trade* krajów rozwijających się, w 1962 roku wynosząca 97,5%, po okresie bardzo dynamicznego wzrostu w latach 70. XX wieku w 1979 roku osiągnęła poziom ponad 311%. W następnych latach tempo wzrostu tego wskaźnika uległo osłabieniu, ale w całym okresie 1980–2009 kształtował się on na bardzo wysokim poziomie – 260–334% (tab. 6 i rys. 12). Kraje rozwinięte natomiast w latach 1961–2008 odnotowały pogorszenie się wskaźnika *terms of trade* w obrotach produktami rybnymi. Wartość wskaźnika *terms of trade* w handlu rybnym krajów rozwiniętych wynosiła mniej niż 100% (z wyjątkiem 1962 roku), przy czym w latach 60. XX wieku kształtowała się na poziomie około 89–99%, a od połowy lat 70. XX wieku do końca badanego okresu osiągała już tylko 60–75% (rys. 12).

Rysunek 12. Wskaźniki *terms of trade* w handlu produktami rybnymi krajów rozwiniętych i rozwijających się w latach 1961–2009 (1961 = 100; %)

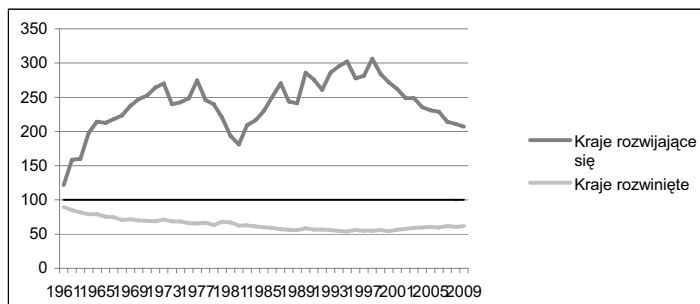
Źródło: jak pod rys. 10.

Wzrost konkurencyjności krajów rozwijających się w sektorze rybnym potwierdza również kształtowanie się wskaźnika TC_i (ang. *trade coverage*), odzwierciedlającego stopień pokrycia importu ryb i produktów rybnych przez eksport tych towarów w krajach rozwijających się w latach 1961–2009. W całym badanym okresie wskaźnik ten osiągał wartości powyżej 100, co oznacza, że kraje rozwijające się specjalizowały się w artykułach rybnych i miały przewagę konkurencyjną w ich produkcji. Wzrost wartości tego wskaźnika ze 121,9% w 1961 roku do 207,9% w 2009 roku świadczy dodatkowo o pogłębieniu się tej specjalizacji i zwiększeniu przewagi konkurencyjnej krajów rozwijających się w towarach rybnych (tab. 6 i rys. 13). Dla krajów rozwiniętych gospodarczo wartość TC_i w handlu rybnym w latach 1961–2009 kształtowała się poniżej 100, czyli nie wykazywały one przewagi konkurencyjnej w sektorze rybnym (rys. 13).

Ostatni z mierników zaprezentowanych w tabeli 6, czyli wskaźnik ujawnionej przewagi komparatywnej (ang. *revealed comparative advantage* – RCA_i), wyraża względną przewagę krajów rozwijających się w światowym eksporcie ryb i produktów rybnych w stosunku do całkowitego udziału tej grupy krajów w eksporcie światowym. W 1961 roku kraje rozwijające się nie miały przewagi względnej w artykułach rybnych ($RCA_i < 100$), ale w kolejnych latach wskaźnik RCA_i dla krajów rozwijających się charakteryzował się dynamicznym wzrostem i wynosił ponad 100. Można więc stwierdzić, że kraje rozwijające się miały przewagę komparatywną w eksporcie artykułów rybnych w całym badanym okresie z wyjątkiem 1961 roku (tab. 6 i rys. 14). Kraje rozwinięte nato-

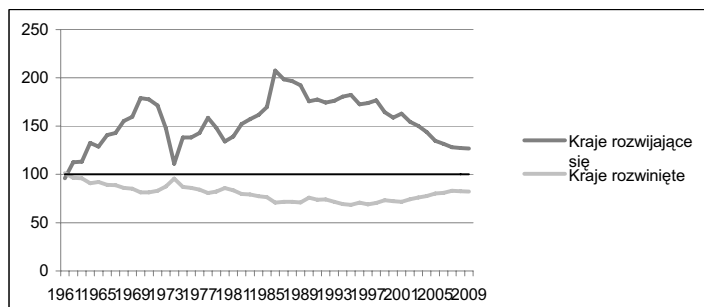
miast nie wykazywały tak rozumianej przewagi względnej po 1961 roku – od 1962 roku wskaźnik RCA_i wynosił dla tej grupy krajów mniej niż 100 (rys. 14)

Rysunek 13. Zmiany wartości wskaźnika TC_i w handlu rybami i produktami rybnymi dla krajów rozwijających się i rozwiniętych w latach 1961–2009 (%)

Źródło: jak pod rys. 10.

Rysunek 14. Zmiany wartości wskaźnika RCA_i w handlu rybami i produktami rybnymi dla krajów rozwijających się i rozwiniętych w latach 1961–2009 (%)

Źródło: jak pod rys. 10.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, że w analizowanym okresie nastąpiła zasadnicza zmiana znaczenia krajów rozwijających się w światowej gospodarce rybnej, polegająca na:

- wzroście udziału tej grupy krajów zarówno w produkcji światowego rybołówstwa, jak i w konsumpcji oraz eksporcie ryb i produktów rybnych, co doprowadziło do swoistej „zamiany ról” krajów rozwijających się i rozwiniętych w światowej gospodarce rybnej. Na początku badanego okresu wielkość produkcji i spożycia oraz wolumen i wartość eksportu krajów rozwijających się były znacznie niższe niż krajów rozwiniętych gospodarczo, natomiast w 2009 roku kraje rozwijające się zajmowały dominującą pozycję we wszystkich wymienionych dziedzinach;
- osiągnięciu i zwiększeniu przewagi konkurencyjnej w sektorze rybnym przez kraje rozwijające się, o czym świadczy kształtowanie się mierników międzynarodowej pozycji konkurencyjnej gospodarki rybnej tej grupy krajów.

Na wzrost znaczenia krajów rozwijających się w światowej gospodarce rybnej wpłynęło przede wszystkim zwiększenie ich możliwości produkcyjnych, dzięki:

- wprowadzeniu w połowie lat 70. XX wieku nowych regulacji międzynarodowego prawa morza,
- polityce zarządzania rybołówstwem,
- dynamicznemu rozwojowi akwakultury.

Literatura

- FAOSTAT, FAO Statistical Database*, FAO, Rzym, <http://faostat.fao.org/>, (lipiec 2012).
- Fish and Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook of Fishery and Aquaculture Statistics 2010*, FAO, Rzym 2012.
- FishStatJ: Universal Software for Fishery Statistical Time Series*, FAO 2011, <http://www.fao.org/fishery/statistics/software/fishstatj/en>, (wrzesień 2012).
- Knop R., *Światowy handel rybami i produktami rybnymi. Teoretyczne przesłanki i realne uwarunkowania rozwoju w świetle teorii handlu międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Laurenti G., *1961–2007 Fish and Fishery Products: World Apparent Consumption Statistics Based on Food Balance Sheets*, w: *FAO Yearbook. Fishery and Aquaculture Statistics 2008*, FAO, Rzym (CD-ROM).
- Misala J., *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej*, PWE, Warszawa 2011.

Spain G., *Charting a Path Through an Uncertain Future: Lesson from Our History*, w: *Microbehavior and Macroresults: Proceeding of Tenth Biennial Conference of the International Institute of Fisheries Economics and Trade*, Corvallis, Oregon, 10–14 lipca 2000.

UNCTADStat, UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>, lipiec 2012.

Wiefels R., *Consumer Requirements for Supply from Sustainable Resources*, w: *Report of the Expert Consultation on International Fish Trade*, Rio de Janeiro, Brazylia, 3–5 grudnia 2003, FAO Fisheries Report nr 744, FAO, Rzym 2004.

The State of World Fisheries and Aquaculture 2012, FAO, Rzym 2012.

DEVELOPING COUNTRIES IN THE GLOBAL FISHERIES ECONOMY

Summary

The aim of this article is to identify the trends and determinants of changes in the role of developing countries in the global fisheries economy in the postwar period. This paper presents the evolution of share of developing countries in world production, consumption and international trade in fish and fish products, and assess the international competitiveness of developing countries in the fisheries sector. The results of the analysis are presented in four sections, and their generalized version is included as the conclusions.

Key words: global fisheries economy, developing countries, international competitiveness

Translated by Renata Knap